

Praktijk- onderzoek voor sociaal werk

Noordhoff

Joep Brinkman

1^e druk

Praktijkonderzoek voor sociaal werk

Joep Brinkman

Eerste druk

Noordhoff Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Omslagfoto: Joep Brinkman

Illustraties: Agnes Loonstra, Utrecht

Foto's p. 8, 26, 38, 58, 82, 101, 104, 148, 164, 198: Joep Brinkman

Foto's p. 120, 229: Niko Beets

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleenen.

0 / 20

© 2020 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-73412-1

ISBN 978-90-01-73411-4

NUR 801

Woord vooraf

Praktijkonderzoek voor sociaal werk, in deze titel komen twee belangrijke ontwikkelingen in het hbo tot uiting. Dat zijn de recente overgang van een aantal opleidingen in het sociale domein tot een brede bachelor 'social work', en de erkende noodzaak dat de betreffende professionals over voldoende onderzoeksvaardigheden beschikken.

Dit boek komt voort uit de behoefte aan een inleiding op het gebied van praktijkonderzoek, toegesneden op het sociaal werk en zo veel mogelijk uitgaand van het perspectief van de (bachelor)student. Als vertrekpunt fungeerde wat hierover in het *Landelijk opleidingsdocument sociaal werk* is gesteld. Een van de tien generieke kwalificaties daarin luidt: 'Professionals sociaal werk hebben een onderzoekende houding. Ze hebben het vermogen om kennis uit onderzoek van anderen toe te passen en om zelf praktijkgericht onderzoek te doen. Zij zijn in staat om de resultaten van onderzoek te vertalen naar innovatie van de beroepspraktijk.'

In tien hoofdstukken worden de hiervoor belangrijkste vaardigheden besproken, waar dat nodig is vanuit de theorie, waar dat ook maar mogelijk bleek concreet en gericht op toepassing. Ik hoop daarmee studenten niet alleen tot een passende en kritische professionele attitude te stimuleren, maar ze ook te helpen met het uitvoeren van eigen onderzoek. In de hoop misschien wel vooral dat ze dat niet als een onvermijdelijke, zware opgave zien, maar er ook plezier in ervaren, het nut voor de praktijk ervan inzien en er veel voor zichzelf van leren.

Het boek behandelt zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve invalshoek van onderzoek. Deze worden gezien als elkaar aanvullend en niet-uitsluitend. Beide zijn in het sociaal werk belangrijk. Uiteraard wordt ingegaan op overeenkomsten, verschillen en toepassingsmogelijkheden, maar ze vormen geen indelingsprincipe voor de stof.

Op de website bij dit boek vindt de lezer aanvullend materiaal, waaronder literatuursuggesties en per hoofdstuk een aantal (meerkeuze)opgaven. Daarnaast wordt in dit boek verwezen met het hier getoonde symbool.

Dit boek is tot stand gekomen met de inzet van velen. Allereerst ben ik Miriam Stuijts, Marie-Sophie Linssen en Martine Bootsma veel dank verschuldigd. Zij hebben vanuit het onderwijs en het werkveld 'meegelezen' en mijn concepthoofdstukken van uitstekend, uitgebreid en welwillend commentaar voorzien. Ik dank Sja Cornelissen, die met het idee voor dit boek kwam en mij daarbij haar vertrouwen schonk. En Aernout Pilot, mijn uitgever, voor zijn onvoorwaardelijke, motiverende steun in het eenzame

proces dat schrijven nu eenmaal is. Tot slot dank ik Trijnnet Oomkens, met wie het weer heerlijk samenwerken was en dankzij wie de kopij tot een tastbaar boek is geworden.

Groningen, najaar 2020
Joep Brinkman

Inhoud

- 1 Onderzoek in het sociale domein 9**
 - 1.1 Het begrip 'onderzoek', praktijkonderzoek 9
 - 1.2 Praktijkonderzoek en wetenschappelijk onderzoek; methodologie 12
 - 1.3 Doelstelling, onderzoeksvraag, probleemstelling 13
 - 1.4 Vormen van onderzoek in het sociale domein 14
 - 1.5 Onderzoek: onderbouwen van beroepsproducten 15
 - 1.6 Kwalitatief en kwantitatief onderzoek 17
 - 1.7 Onderzoek doen in zes stappen; de onderzoekscyclus 19
 - 1.8 Een interessante onderzoeksopdracht voor je studie verwerven 23

- 2 De eerste onderzoeksstap: breed oriënteren 27**
 - 2.1 Overleg met de opdrachtgever 28
 - 2.2 Probleemanalyse 30
 - 2.3 Literatuur en deskundigen 31
 - 2.4 Het diepe in 32
 - 2.5 Op naar de volgende onderzoeksstap 33
 - 2.6 Plan van aanpak in een vroege, eenvoudige vorm 34
 - 2.7 Een onderzoekende houding 35

- 3 Versmallen, toespitsen en richten: de onderzoeksvraag 39**
 - 3.1 Wat zijn géén onderzoeksvragen? 40
 - 3.2 Concreet en specifiek 41
 - 3.3 De onderzoeksvraag: niet te open, niet te gesloten 47
 - 3.4 Voorzichtig met waarom- en waardoor-vragen 48
 - 3.5 Oordelen, voorschriften en normen vermijden 50
 - 3.6 Criteria specificeren 51
 - 3.7 De te vergelijken aspecten specificeren 52
 - 3.8 Beoogde doelen in de onderzoeksvraag opnemen 52
 - 3.9 Een hoofdvraag opsplitsen in deelvragen 53
 - 3.10 Precies taalgebruik 54
 - 3.11 Gevolgen van de onderzoeksvraag voor de onderzoeksopzet 55
 - 3.12 Een uitgebreider plan van aanpak 55

- 4 De onderzoeksopzet ontwikkelen 59**
 - 4.1 Kwalitatief en/of kwantitatief 60
 - 4.2 Meerdere aanvliegroutes, triangulatie 63
 - 4.3 De juiste gegevens verzamelen 63
 - 4.4 Welke personen zijn nodig, en hoeveel daar dan van? 66
 - 4.5 Samenhang en causaliteit; experimenten opzetten 72
 - 4.6 Basisinstrumenten voor het verwerven van gegevens 73
 - 4.7 Criteria voor de kwaliteit van de onderzoeksopzet 76
 - 4.8 Ethische kanten van het onderzoek, privacy en gegevensbescherming 78
 - 4.9 Een compleet plan van aanpak 80

- 5 Gegevens verwerven met interviews 83**
 - 5.1 Het begrip interview als het gaat om onderzoek 84
 - 5.2 De vragen, het interviewschema en de topiclijst 85
 - 5.3 Gespreksvaardigheid, de houding van de interviewer 89
 - 5.4 De 'psychologie' achter het beantwoorden van vragen 90
 - 5.5 Hoezo, diepte? 93
 - 5.6 Met doorvragen de diepte in 95
 - 5.7 Doorvragen na een antwoord dat niet voldoet 96
 - 5.8 Doorvragen op wat niet is uitgesproken of tegenstrijdig is 97
 - 5.9 Een manier om door te vragen: 'Stel dat ...' 98
 - 5.10 Eliciterende hulpmiddelen 98
 - 5.11 Gesprekken opnemen en uitschrijven 101

- 6 Gegevens verwerven: observatie en inhoudsanalyse 105**
 - 6.1 Observatie: gedrag in kaart brengen 106
 - 6.2 Verschillende manieren om observatie aan te pakken 107
 - 6.3 Vaststellen wat je gaat observeren 110
 - 6.4 Feiten en/of interpretaties? 111
 - 6.5 Geheel ongestructureerd of semigestructureerd observeren 112
 - 6.6 Gestructureerd observeren 113
 - 6.7 Inhoudsanalyse 116

- 7 Gegevens verwerven met vragenlijsten 121**
 - 7.1 Enkele termen 122
 - 7.2 Beperkingen van vragen en antwoorden 123
 - 7.3 Open en gesloten vragen 124
 - 7.4 Vraagtypen 125
 - 7.5 Vragen stellen 131
 - 7.6 Antwoordcategorieën opstellen 136
 - 7.7 Vragenlijsten opbouwen en uittesten 139
 - 7.8 Respondenten benaderen en de vragenlijst afnemen 142

- 8 Gegevens kwalitatief verwerken en presenteren 149**
 - 8.1 Het uitgangsmateriaal voor kwalitatieve analyse 150
 - 8.2 Inductief en deductief analyseren 150
 - 8.3 Verwerken in stappen 152
 - 8.4 Stap 1: Het materiaal opdelen in fragmenten 152
 - 8.5 Stap 2: Thema's vaststellen en ontwikkelen 153
 - 8.6 Stap 3: Fragmenten coderen naar hun thema 155
 - 8.7 Stap 4: Fragmenten per thema bij elkaar zetten 157
 - 8.8 Stap 5: Binnen thema's overeenkomsten, verschilpunten en rode draden zoeken 158
 - 8.9 Stap 6: Antwoorden op de onderzoeksvraag zoeken 158
 - 8.10 Resultaten uitwerken en vormgeven 159

- 9 Gegevens kwantitatief verwerken en presenteren 165**
 - 9.1 Het uitgangsmateriaal voor kwantitatieve analyse 166
 - 9.2 Onderzoekseenheden, variabelen en meetwaarden 166
 - 9.3 Drie meetniveaus 167
 - 9.4 De datamatrix 169
 - 9.5 De frequentieverdeling 170
 - 9.6 Centrummaten 177
 - 9.7 Spreidingsmaten 178

- 9.8 Scheefheid [181](#)
- 9.9 Samenhang tussen variabelen [182](#)
- 9.10 Kenmerken van verdelingen vergelijken [183](#)
- 9.11 Kruistabellen [185](#)
- 9.12 Samengestelde figuren [186](#)
- 9.13 De correlatiecoëfficiënt r [187](#)
- 9.14 Van steekproef naar populatie: betrouwbaarheidsintervallen [189](#)
- 9.15 Van steekproef naar populatie: toetsen op significantie [192](#)
- 9.16 Met statistiek op het verkeerde been [192](#)

- 10 Rapporteren** [199](#)
 - 10.1 Verschillende smaken [200](#)
 - 10.2 De opbouw van het rapport; het voor- en nawerk [201](#)
 - 10.3 Het eigenlijke rapport: de hoofdstukindeling [204](#)
 - 10.4 Het gebruik en de plaats van literatuur [205](#)
 - 10.5 De inleiding [207](#)
 - 10.6 De beschrijving van de opzet van het onderzoek [208](#)
 - 10.7 De onderzoeksresultaten weergeven [210](#)
 - 10.8 Inhoud en plaats van conclusies, discussie en aanbevelingen [214](#)
 - 10.9 Enkele algemene tips en tricks [217](#)

- Geraadpleegde bronnen** [220](#)

- Register** [222](#)

- Over de auteur** [228](#)

1

Onderzoek in het sociale domein

- 1.1 Het begrip 'onderzoek', praktijkonderzoek
- 1.2 Praktijkonderzoek en wetenschappelijk onderzoek; methodologie
- 1.3 Doelstelling, onderzoeksvraag, probleemstelling
- 1.4 Vormen van onderzoek in het sociale domein
- 1.5 Onderzoek: onderbouwen van beroepsproducten
- 1.6 Kwalitatief en kwantitatief onderzoek
- 1.7 Onderzoek doen in zes stappen; de onderzoeksacyclus
- 1.8 Een interessante onderzoeksopdracht voor je studie verwerven

In dit hoofdstuk, dat een inleidend karakter heeft, wordt duidelijk wat praktijkonderzoek is, welke rol dit speelt in het sociaal werk en waarom het belangrijk is dat studenten in het hoger onderwijs niet alleen de resultaten van onderzoek van anderen gebruiken maar het ook zelf leren uitvoeren.

1.1 Het begrip 'onderzoek', praktijkonderzoek

In veel situaties heb je er behoefte aan iets te weten te komen. Dat kan om alledaagse dingen gaan: weten hoe laat de trein gaat, wat voor weer voor morgen verwacht wordt, hoe je het woord 'cappuccino' spelt enzovoort. Het gaat hier om *informatie*. Informatie kun je veelal opzoeken. Deze voorbeelden betreffen eenvoudige 'weetjes' die al ergens bekend zijn. Veelal ligt wat je te weten wilt komen echter niet voor het oprapen: het is nog aan niemand bekend, of de beschikbare kennis is zo algemeen dat die niet past bij de specifieke situatie waar het jou om gaat. Bovendien ben je niet altijd op zoek naar één simpel gegeven. Je hebt dan niet zozeer behoefte aan informatie, maar (ook) aan *kennis en inzicht*. Die kun je soms met behulp van literatuur opdoen. Maar het kan ook gebeuren dat je de benodigde gegevens nog boven tafel moet zien te krijgen. Dan is er onderzoek nodig!

Informatie

Kennis en
inzicht

Het begrip 'onderzoek' kent verschillende betekenissen, die niet altijd even duidelijk te onderscheiden zijn. Zo onderzoekt een arts een patiënt, verricht de rechercheur onderzoek naar de toedracht van een overval en onderzoekt een journalist de geruchten over fraude door een raadslid. Ook al kan de denkwijze die in dit boek naar voren komt daar wel veel aan bijdragen, over deze soorten onderzoek gaat het in dit boek níét. Dat is omdat het in deze voorbeelden eerder gaat om opzoeken, nazoeken of uitzoeken (vaak langs beproefde wegen) ten behoeve van eenmalige, concrete situaties. Het gaat in dit boek evenmin om alleen literatuuronderzoek (al speelt het gebruik van literatuur bij praktijkonderzoek wel een belangrijke rol, zoals nog genoeg zal blijken). Dat dit boek er niet over gaat, betekent overigens niet dat de genoemde soorten onderzoek onbelangrijk of eenvoudig zouden zijn.

Wetenschappelijk onderzoek

Aan de andere kant van het spectrum wekt het begrip 'onderzoek' associaties op met wetenschap. Wetenschappelijk onderzoek is veelal gericht op algemeen geldende uitspraken die men probeert te plaatsen in een meer omvattende theorie. Wetenschappelijk onderzoekers proberen daartoe wat op afstand te blijven van concrete, individuele situaties met hun unieke context. *Praktijkonderzoek voor sociaal werk* is niet zozeer gericht op lezers die wetenschappelijk onderzoeker willen worden.

Praktijkonderzoek

Dit boek gaat vooral over *praktijkonderzoek*. (Hier en daar wordt ook wel van 'praktijkgericht onderzoek' gesproken, soms in dezelfde, soms in een wat andere betekenis.) Bij zulk onderzoek staat direct de verbetering van een praktijksituatie of van het oplossen van problemen daarin voorop. Het gaat dus om onderzoek dat praktisch relevant is omdat je op basis van de onderzoeksresultaten een beslissing wilt nemen of een handelwijze kunt onderbouwen, invoeren of veranderen. Door bijvoorbeeld de ervaringen met twee werkmethoden in een onderzoek te vergelijken is een meer gefundeerde keuze daartussen mogelijk. Door het drinkgedrag van jongeren te onderzoeken kun je een interventie onderbouwen om alcoholisme te voorkomen.

Praktisch relevant

Onderbouwen

Hoewel de term praktijkonderzoek veel wordt gebruikt, is het moeilijk de betekenis ervan precies en eenduidig af te bakenen. Hier volgt een poging tot een omschrijving van het begrip zoals dat in dit boek wordt gehanteerd:

Definitie

Praktijkonderzoek is het doelgericht in het veld verwerven van kennis en inzicht om op basis daarvan in de beroepspraktijk activiteiten vorm te geven, handelingen te onderbouwen of beslissingen te nemen.

Deze definitie bevat meerdere onderdelen die om toelichting vragen.

...doelgericht...

Wie onderzoek verricht doet dat niet willekeurig, die wacht niet af wat ie toevallig tegenkomt aan verschijnselen, gegevens of informatie. Hij bedenkt vooraf wat hij te weten wil komen en waarom dat nodig is. Al zijn handelingen zijn gefocust op het bereiken van dat doel.

Focus

...in het veld...

Werkveld

Met 'het veld' wordt het werkveld bedoeld. Omdat het hier sociaal werk betreft, gaat het met name om de mensen en groepen mensen daarin: cliën-

ten, professionals, organisaties, doelgroepen, gezinnen enzovoort. Het gaat er hier nadrukkelijk om dat de kennis in het veld door de onderzoeker zelf wordt vergaard, en niet alleen uit bijvoorbeeld vaktijdschriften afkomstig is. Doorgaans komt dat erop neer dat hij allerlei gegevens verzamelt. Dat kan door bijvoorbeeld interviews te houden en vragenlijsten in te laten vullen, digitale data te vergaren, door te observeren of door documenten te analyseren. Daarmee onderscheiden we hier praktijkonderzoek van louter literatuurstudie. Overigens speelt het gebruik van literatuur in praktijkonderzoek wel degelijk een belangrijke rol. Op die rol komen we in dit boek nog geregeld terug.

Zelf vergaren

...kennis en inzicht...

Wie onderzoekt is er altijd op uit om iets te weten te komen, onderzoek in het veld moet dus kennis over dat veld opleveren. Het gaat niet om losse informatie, maar om meer algemene kennis en nieuwe inzichten. Je verzamelt geen gegevens ter wille van die gegevens zelf. Ze moeten met elkaar worden gecombineerd, ofwel verwerkt, tot resultaten. Die resultaten leiden tot conclusies, wat neerkomt op nieuwe kennis en nieuw begrip met betrekking tot datgene wat onderzocht is.

Nieuw

...activiteiten vorm te geven, handelingen te onderbouwen of beslissingen te nemen...

Kenmerkend voor praktijkonderzoek is dat er in het werk 'iets nuttigs' met de resultaten kan worden gedaan. Je doet het niet om van de straat te worden gehouden. Het kan er bijvoorbeeld om gaan een cursus zo op te zetten dat de deelnemers eraan er optimaal mee bediend worden, om voorlichting zodanig in te richten dat de kans dat de doelgroep het gewenste gedrag aanneemt zo groot mogelijk is, om de samenwerking of de werkomstandigheden binnen de eigen instelling te verbeteren of om te beslissen of een behandelingsmethode wel of niet wordt ingevoerd. Het gaat er bij praktijkonderzoek steeds om de bestaande praktijk te verbeteren, om problemen daarin op te lossen (of minder erg te maken) of om voorgestelde innovaties alleen dan te omarmen als ze ook om een verbetering gaan.

Iets doen met resultaten

...in de beroepspraktijk...

In principe kun je in elke setting onderzoek uitvoeren. We gaan er in dit boek steeds van uit dat het gaat om onderzoek dat kan bijdragen aan oplossingen in of verbetering van de beroepspraktijk, hier met name natuurlijk die van professionals in het sociaal werk.

Wetenschappelijk onderzoek is er veelal op gericht kennis te leveren die algemeen van aard is en geldt voor uiteenlopende situaties. Bij praktijkonderzoek gaat het vooral om kennis over en inzicht in een specifieke beroepssituatie: instelling A, de bewoners van wijk B in stad C, de cliënten van team D enzovoort. Je spreekt hier van *contextgebonden kennis* en ook wel van *lokale kennis* (waarbij 'lokaal' niet direct betekent dat het om een bepaalde woonplaats of regio gaat). De kennis en de conclusies die het onderzoek oplevert zijn niet in de eerste plaats bedoeld om te generaliseren, te veralgemeniseren naar andere instellingen, wijken of cliënten. (Al betekent dit nog niet dat kennis over de eigen setting niet interessant kan zijn voor toepassing in andere situaties. Maar dat is dan meegenomen.)

Context-
gebonden
kennis

1.2 Praktijkonderzoek en wetenschappelijk onderzoek; methodologie

De term 'praktijkonderzoek' wordt, samen met 'praktijkgericht onderzoek' en 'toegepast onderzoek' (twee termen die net weer iets anders kunnen betekenen), veel gebruikt in het hoger beroepsonderwijs in Nederland. Dat heeft ermee te maken dat scholen in het hbo veel meer dan vroeger behalve onderwijs- ook onderzoeksinstelling willen en moeten zijn. Het ideaal daarbij is dat onderzoek en onderwijs hand in hand gaan: studenten doen al onderzoekend vakkennis op, docenten blijven fris en bij de tijd, en samen zorgen ze voor innovatie in de beroepswerkelijkheid. Met deze ontwikkeling ontstond ook de behoefte het onderzoek zoals dat op het hbo plaatsvindt te onderscheiden van onderzoek dat op universiteiten wordt uitgevoerd. Hoewel het verschil niet altijd even duidelijk is, zegt men nu wel dat op de universiteiten het accent ligt op wetenschappelijk onderzoek, terwijl je op hogescholen eerder praktijkonderzoek tegenkomt.

Hoger beroeps-
onderwijs

In de universitaire wereld wordt wel een indeling gemaakt in zuiver (ofwel fundamenteel) wetenschappelijk onderzoek en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Bij zuiver wetenschappelijk onderzoek gaat het erom basale kennis in het wetenschapsgebied te verwerven. Kennis om de kennis zelf, gericht op het verder ontwikkelen van de theorie. Zonder dat het zoeken daarnaar te veel wordt belemmerd door de vraag wat men er morgen al mee kan. Toegepast wetenschappelijk onderzoek is erop gericht fundamentele kennis te gebruiken voor het ontwikkelen van bruikbare technieken, interventies, producten en diensten. Maar ook hierbij gaat het nog om kennis die algemeen van aard en niet zozeer lokaal is.

Zuiver
wetenschappelijk
onderzoek

De resultaten van zowel fundamenteel als toegepast wetenschappelijk onderzoek worden vaak gepubliceerd in vaktijdschriften. Van de resultaten van praktijkonderzoek kunnen ook artikelen of proefschriften verschijnen, maar de rapportage is primair gericht op de opdrachtgever en op degenen op wie het onderzoek betrekking heeft.

Toegepast
wetenschappelijk
onderzoek

Of het nu om wetenschappelijk dan wel praktijkgericht onderzoek gaat, altijd ben je gericht op het bereiken van *deugdelijke* kennis en inzicht. Om die

kwiteit te waarborgen moet je je houden aan een aantal regels en werken volgens bepaalde principes. Een onderzoeker stelt zich zo onbevangen mogelijk op, laat zich niet beïnvloeden door oneigenlijke belangen, definieert zijn begrippen eenduidig en houdt zich daar consequent aan, hij trekt alleen conclusies over oorzaak en gevolg als zijn onderzoeksopzet die rechtvaardigt. Hij werkt volledig transparant en legt verantwoording af. Dergelijke regels en principes zijn het domein van de (onderzoeks)methodologie. Binnen het wetenschappelijk onderzoek, met name dat in de menswetenschappen, is men het niet steeds eens over hoe je onderzoek moet aanpakken. Zo is van oudsher het streven van wetenschappers om 'objectief' te zijn en zich buiten elk belang te houden. Anderen brengen daar tegenin dat objectiviteit niet bestaat, dat je altijd met een bepaalde bril op naar zaken kijkt. Een bril die mede wordt bepaald door de ongeschreven regels, gewoonten en vanzelfsprekendheden van de cultuur waarin je leeft, door de klasse waartoe je behoort, je geslacht, je belangen, en nog veel meer.

Kwaliteit

Methodologie

Objectiviteit

Nu onderzoek ook het pakkie-an is van het hbo, wordt er veel gediscussieerd over wat eigen is aan praktijkonderzoek en welke methodologische en andere regels en principes daar nu op van toepassing zijn. Is het in het onderzoek binnen het sociale werk bijvoorbeeld gewenst, of mogelijk, om je buiten de onderzochte groep mensen te houden? Kun je dan hun situatie wel helpen verbeteren?

Volgens Andriessen, lector Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek aan Hogeschool Utrecht, maakt men zich in de wetenschap vooral druk over *methodologische grondigheid* van onderzoek, terwijl praktijkgericht onderzoek in eerste instantie focust op de *praktische relevantie* ervan. Hij ziet hierin niet zomaar een tegenstelling, maar beschouwt methodologische grondigheid en praktische relevantie als twee dimensies van de kwaliteit van onderzoek.

Praktische relevantie

Dit boek is erop gericht de lezer te helpen de grondigheid van ander onderzoek te kunnen beoordelen en zelf grondig te werk te gaan bij het opzetten en uitvoeren van eigen onderzoek. Dit alles met behoud van focus op daadwerkelijke, zinvolle toepassing in de praktijk.

1.3 Doelstelling, onderzoeksvraag, probleemstelling

Praktijkonderzoek doe je om iets te bereiken: een verbetering, een vernieuwing, een zo goed mogelijk 'product'. Er wordt dan ook een *doel* mee beoogd. De doelstelling betreft het *waarom* van het onderzoek. Voorbeelden van onderzoeksdoelen zijn:

Doel: het waarom

- verlagen van de werkdruk van de sociotherapeuten
- beter kunnen inspelen op de wensen van de bewoners van deze instelling
- de juiste keuze maken tussen drie groepsworkmethoden
- in de voorlichting beter aansluiten bij de belevingswereld van uit Syrië afkomstige vluchtelingen
- komen tot een intakeprocedure waarmee cliënten sneller op een passende plaats terechtkomen
- verbeteren van de manier waarop wordt geprobeerd de participatie van wijkbewoners te bevorderen
- beslissen of het (nog) de moeite waard is met onze inspanningen door te gaan

- een app ontwikkelen die personen met een gemakkelijk opkomend schuldgevoel helpt met meer compassie naar zichzelf te kijken. (Merk op dat met '... meer compassie kijken...' het uiteindelijke doel is, maar voor de opdracht kan zo'n app het doel zijn.)

Om zulke doelen te kunnen bereiken moet je weten hoe dat het beste kan: er is kennis nodig, en die kennis kan onderzoek je leveren. Deze kennisbehoefte wordt geformuleerd in een of meerdere *onderzoeksvragen*. Deze betreffen dan het *wat* van een onderzoek. Voorbeelden van onderzoeksvragen (die aansluiten bij de eerste drie hiervoor genoemde doelen) zijn:

- Welke factoren dragen het meest bij aan de werkdruk van de sociotherapeuten?
- Wat zijn de belangrijkste wensen van de bewoners van deze instelling?
- Wat zijn de ervaringen van deelnemers en begeleiders met groepswerkmethoden A, B en C?

Merk op dat deze voorbeelden steeds met een vraagteken eindigen. Logisch: het gaat om *onderzoeksvragen*, terwijl het bij een doelstelling om handelingen, keuzes of situaties gaat.

Conclusie

Het antwoord op een onderzoeksvraag wordt geleverd door de conclusie van het onderzoek.

Eenzelfde doelstelling kan tot meerdere onderzoeksvragen leiden. De doelstelling met betrekking tot de werkdruk van sociotherapeuten zou bijvoorbeeld ook tot de volgende onderzoeksvraag kunnen leiden: 'Welke werkzaamheden verrichten sociotherapeuten buiten wat in hun taakomschrijving staat?'

Probleemstelling

Het kan verwarrend zijn dat de onderzoeksvraag soms de *probleemstelling* van het onderzoek wordt genoemd. Het begrip probleemstelling wordt blijkbaar in verschillende betekenissen gebruikt. In dit boek verstaan we onder de probleemstelling van een onderzoek de analyse van het probleem of de situatie en/of van de sociale context van waar het onderzoek over gaat.

Een goed geformuleerde onderzoeksvraag is de spil waar een onderzoek om draait, en verdient dan ook veel tijd en aandacht. Hoofdstuk 3 gaat daar uitgebreid op in.

1.4 Vormen van onderzoek in het sociale domein

Er zijn veel manieren om vormen van onderzoek te onderscheiden en te typeren. We gaan hier niet op al die classificaties in, maar noemen wel kort de indeling die hier en daar wordt gehanteerd voor praktijkonderzoek.

- *Beschrijvend onderzoek* is gericht op – het woord zegt het al – het beschrijven van situaties, mensen, meningen, wensen, handelwijzen enzovoort. Met dit soort onderzoek breng je in kaart hoe iets is.
- *Vergelijkend onderzoek* betreft in zekere zin ook een beschrijving, maar dan gericht op het achterhalen van de verschillen en overeenkomsten tussen groepen of situaties: tussen grote en kleine instellingen, tussen het noorden en het westen van het land, tussen mensen van drie verschillende leeftijdsgroepen enzovoort.
- Met *verklarend onderzoek* probeer je erachter te komen waarom of waardoor bepaalde verschijnselen optreden of de dingen gebeuren zoals ze gebeuren.

- *Evaluatief onderzoek* zet je in als je wilt nagaan hoe het handelen is verlopen (procesevaluatie) of wat met dat handelen is bereikt (resultaat- of effectevaluatie). Betreft het onderzoek een procesevaluatie, dan gaat het er bijvoorbeeld om wat in een training wel en niet volgens het protocol is verlopen, welke tegenslagen zich voordeden, of het draaiboek duidelijk was en of deelnemers enthousiast waren. Een resultaat-evaluatie-onderzoek draait om de vraag in hoeverre het beoogde doel of effect van een interventie bereikt is (en eventueel wat daaraan heeft bijgedragen dan wel er een negatieve invloed op had).
- De uitkomsten van *ontwerp- of ontwikkelingsgericht onderzoek* sturen de keuzes die je maakt bij bijvoorbeeld het ontwerp van een methode, maar ook bij de totstandkoming van een product als een folder of interactieve website.

Resultaat-
evaluatie

Procesevaluatie

1

1.5 Onderzoek: onderbouwen van beroepsproducten

Steeds meer wordt van niet alleen (hbo-)masters, maar ook van de hbo-bachelors verwacht dat ze tot op zekere hoogte vertrouwd zijn met onderzoek. Dat geldt zeker ook voor opleidingen in het sociale domein. Het *Landelijk opleidingsdocument sociaal werk* (van februari 2017), dat aan de basis ligt van de nieuwe inrichting van het hoger beroepsonderwijs op dit gebied, geeft dit ook aan in 'Bouwsteen 6 – Onderzoek en innovatie sociaal werk'. Deze stelt onder andere dat bachelors '[...] beschikken over onderzoekend vermogen gericht op reflectie op de beroepsuitoefening, inzet van beschikbare kennis en bijdrage aan innovatie' en '[...] basale kennis [hebben] van praktijkgericht sociaal werk onderzoek'. Het gaat hierbij om zowel het kunnen vinden van en omgaan met wetenschappelijke kennis als om het zelf onderzoek doen om tot kennis te komen.

Landelijk
opleidings-
document

Merk op dat innovatie, dus verbetering van de praktijk door aanpassing, verandering en vernieuwing, hier nauw mee verbonden is. De snel veranderende omgeving maakt het noodzakelijk dat je steeds nagaat in hoeverre methoden, werkwijzen en organisaties nog passen bij de mensen om wie het gaat, het beoogde doel en de maatschappelijke en technologische context. Onderzoek levert (nieuwe) kennis waarmee je innovatieprocessen richting kunt geven en ondersteunen.

Innovatie

Als student krijg je met onderzoek te maken door kennis te nemen van de resultaten van andermans wetenschappelijke arbeid en praktijkonderzoek. Daarnaast ga je zelf aan de slag in bijvoorbeeld projecten, bij kenniscentra en voor lectoraten en uiteindelijk met een afstudeeronderzoek dat uitmondt in een scriptie, een advies, (het ontwerp van) een product of een beschrijving van een nieuwe handel- of werkwijze.

Onderzoek steunt je bij het tot stand brengen van *beroepsproducten*. In het sociale domein deelt men deze wel in vier soorten: advies, ontwerp, product en handeling.

Beroeps-
producten

- Een *advies* is een goed onderbouwd professioneel voorstel om een bepaalde situatie, procedure of werkwijze te verbeteren. Veelal gaat het dan om het oplossen van een probleem of knelpunt, of om het optimaliseren van het bestaande. Voorbeelden van relevante kennisvragen zijn: wat is precies het probleem, wat kan er beter, hoe gaan andere (instanties) hiermee om, wat zijn mogelijke oplossingen en in hoeverre zijn die toepasbaar?

- Met een *ontwerp* ga je eigenlijk een stap verder. Hierbij gaat het om het bedenken van een nieuw proces, plan, project, ding of werkwijze. Onderzoek kan ondersteunen door vragen te beantwoorden als: wat zijn voor welke gebruikers relevante functies van het ontwerp, hoe en waarvoor gaan mensen dit toepassen, hoe staan betrokkenen tegenover ideeën hiervoor, hoe betrek je iedereen erbij, hoe kun je gebruikers het beste informeren, welke hobbels moeten worden overwonnen, hoe zijn andere vergelijkbare innovaties doorgevoerd en wat zijn de ervaringen daarbij?
- Een *product* is bijvoorbeeld een training, een draaiboek voor een training, een spel, een handleiding, een app, een folder of een instructie-film. Het is de volgende stap na een ontwerp: dat blijft niet bij een idee, maar wordt ook vormgegeven. Het is een min of meer fysiek of digitaal 'ding'. Voordat je zo'n product professioneel tot stand brengt en goed kunt verantwoorden moet het een en ander worden onderzocht. Zo wil je bijvoorbeeld weten wat de specifieke eigenschappen zijn van de doelgroep, welke communicatie wanneer wel en niet werkt, wanneer apps wel en niet aanslaan bij de beoogde gebruiker en wat het effect is van afschrikwekkende beelden in de voorlichting.
- Het beroepsproduct bestaat uit een *handeling* als het gaat om het vormgeven en kiezen van iets dat je zelf uitvoert. Dan betreft het dus de manier waarop je bijvoorbeeld een training geeft, een behandeling toepast of voorlichtingsgesprekken voert. Voordat je zulke handelingen kunt uitvoeren moet je jezelf natuurlijk vragen stellen als hoe je er zelf in staat, wat je nog moet leren, wat in deze je sterke punten zijn, hoe je houding is ten aanzien van de doelgroep, wat je zelf hebt met het probleem enzovoort. Daarnaast moeten er, en daarmee komen we op het terrein van het praktijkonderzoek, vragen worden beantwoord als 'Wat zijn specifieke eigenschappen en behoeften van de betreffende doelgroep?', 'Welke verschillende manieren zijn er om te handelen en wat zijn de voorwaarden en voor- en nadelen van elk daarvan?'

Het valt misschien op dat deze soorten beroepsproducten niet volledig zijn te onderscheiden. Er kan bijvoorbeeld overlap bestaan tussen advies en ontwerp, en tussen ontwerp en product. Daarnaast kan het gebeuren dat je de opdracht krijgt een product te maken én om hiermee vervolgens zelf

te gaan werken om het product te evalueren en advies uit te brengen voor verbetering. Dan bestaat het beroepsproduct uit zowel een product als een handeling en een advies.

Omdat voor het realiseren van deze beroepsproducten onderzoek nodig is, zet je hiervoor de zes stappen van de zogeheten onderzoeksacyclus, waarover meer in paragraaf 1.7. Daar komen ook de raakvlakken met de *ontwerpcyclus* en de *handelingscyclus* aan de orde.

Het begrip 'onderzoek' wordt in het dagelijks leven en in het beroepsonderwijs in allerlei betekenissen gebruikt, van breed tot smal. In de brede betekenis valt dan elke stap die wordt gezet om tot een beroepsproduct te komen onder onderzoek, dus ook bijvoorbeeld het ontwikkelen van een app of het zoeken naar literatuur over methodisch werken. Daar is niets mis mee, maar dit boek is vooral gericht op het voorzien in de behoefte aan nieuwe *kennis uit en over het veld*. We behandelen daarom niet bijvoorbeeld creatieve ontwerptechnieken of het gebruik van beeldmateriaal. Overigens is veel in dit boek, met name in hoofdstuk 3, ook toepasbaar in andere fasen van ontwerp- en handelingsprocessen. Je bekwamen in onderzoek komt grotendeels neer op het je eigen maken van een manier van denken, wakker blijven en een positieve attitude ontwikkelen tegenover kennis.

In de hiervoor gegeven definitie van praktijkonderzoek staat dat het gaat om het *in het veld* verwerven van kennis. De mate waarin je voor het maken van een beroepsproduct kennis nodig hebt die je uit het veld zelf moet halen, varieert echter sterk. Voor de ene opdracht zul je vooral lange en intensieve gesprekken met de doelgroep moeten voeren, voor een andere opdracht, bijvoorbeeld het ontwikkelen van een training of de inhoud van een app, duik je misschien wat meer in handboeken en psychologische literatuur. In dit boek wordt daar niet al te principiële over gedaan. Centraal staat de situatie waarin voor het uitvoeren van een opdracht ter verbetering van een praktijksituatie relevante kennis moet worden vergaard of geproduceerd.

1.6 Kwalitatief en kwantitatief onderzoek

Hier volgen zomaar wat vragen die met behulp van onderzoek beantwoord zouden kunnen worden:

- Wat is het gemiddelde aanvangssalaris van net afgestudeerde maatschappelijk werkers bij gemeentelijke sociale diensten?
- Hoeveel kinderen leven in Nederland onder de armoedegrens?
- Wat geven gedetineerde jongeren uit aan merkkleding?
- Wat vinden studenten met een beperking van de mate waarin hun onderwijsinstelling rekening houdt met hun omstandigheden?
- Hebben alleenstaande vaders meer vertrouwen in de toekomst van hun kinderen dan alleenstaande moeders?
- Hoe komen sommige pubers ertoe zichzelf uit te hongeren?
- Wat houdt in verzorgingshuizen pesten in stand?

De eerste vragen van dit rijtje nodigen vooral uit tot een getalsmatige beantwoording. Maar naarmate het rijtje vordert, lijkt het erop dat het resultaat van onderzoek meer een beschrijving van processen, argumenten, motieven en aspecten zal inhouden. Er bestaan dan ook twee belangrijke categorieën van onderzoek in het sociale domein: kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

Getalsmatige
beantwoording

Kwantitatief gericht onderzoek houdt zich bezig met vragen als: hoeveel, hoe vaak, hoe is het gemiddeld, wie het meest, ...? *Kwalitatief* gericht onderzoek is meer geschikt voor het beantwoorden van vragen als: hoe verlopen processen, hoe komt een interactiepatroon tot stand, hoe grijpen verschijnselen op elkaar in, welke kanten zitten er aan een probleem, hoe ervaren mensen hun situatie, ...?

Processen

In de sociale wetenschappen is er geregeld discussie over de keuze tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Het lijkt soms of er in dit verband twee kampen bestaan, en het om een of-of-keuze gaat. Dit boek heeft als uitgangspunt dat de tweedeling in kwantitatief/kwalitatief enigszins geforceerd is en het een niet op voorhand beter is dan het ander. Ieder probleem en iedere onderzoeksvraag eist zijn eigen benadering, waarbij het niet belangrijk is welk label daar nu precies aan hangt. Het is zaak onderzoek op te zetten op basis van inhoudelijke argumenten en vanuit zuivere motieven. Dan gaat het erom wat het beste past bij het betreffende probleem, en niet om wat je eigen voorkeur is of wat je het gemakkelijkst lijkt.

Inhoudelijke argumenten

Twee invalshoeken

Hier volgen mogelijke fragmenten uit het resultatenhoofdstuk van twee rapporten van onderzoek naar versiergedrag in uitgaansgelegenheden.

Verslag van een kwalitatief onderzoek

... Het is voor bezoekers moeilijk een drankje af te slaan dat wordt aangeboden. Men is bang tegen de normen in te gaan. Piet (20 jaar, frequent ecstasygebruiker) zegt in dit verband: 'Wat doe je immers in een disco als je geen contact wilt maken?' Maar vooral wil men de aanbieder niet voor het hoofd stoten met zo'n directe afwijzing. Verder weet je niet altijd direct of je wel wilt weigeren: je weet immers maar nooit wat er nog voor leuk contact uit kan voortkomen. Weigeren lijkt gemakkelijker te worden naarmate de aanbieder zich sociaal verder weg bevindt (en zijn drankje bijvoorbeeld via de barmedewerker aanbiedt) en naarmate de persoon aan wie het drankje wordt aangeboden zelf meer en duidelijker al in gesprek is met andere bezoekers. Het geslacht van degene met wie dat gesprek wordt gevoerd speelt daarbij nauwelijks een rol.

Verslag van een kwantitatief onderzoek

... Van de ondervraagde meisjes geeft 12% aan wel eens een drankje te hebben aangeboden aan een onbekende jongen. 82% van de jongens zegt wel eens een dergelijk initiatief te hebben genomen tegenover een meisje...

... Van de 123 jongeren die zeggen een door een onbekende aangeboden drankje nooit te zullen afslaan, is het belangrijkste motief daarvoor als volgt:

Dat hoort niet	14%
Ik wil de ander niet kwetsen	61%
Misschien komt er een leuk vervolg	11%
Ik durf dat niet	9%
Anders	5%
Totaal	100%

Opvallend is dat, wanneer de uitkomsten...

Een onderzoeker zou eigenlijk beide benaderingen in zijn bagage moeten hebben, zodat hij steeds dat kan doen wat het beste resultaat kan geven. In hoofdstuk 4, waarin het gaat over de onderzoeksofzet, komen we terug op de argumenten om een onderzoek vanuit de ene dan wel vanuit de andere invalshoek te benaderen.

1.7 Onderzoek doen in zes stappen; de onderzoeksacyclus

Net als ander professioneel methodisch handelen, verloopt ook onderzoek in een aantal herkenbare stappen. Over het aantal en de inhoud van deze stappen, ofwel de fasen van het onderzoeksproces, kun je twisten, maar het komt uiteindelijk op hetzelfde neer. Hier volgt een onderscheid in zes stappen. Daarbij wordt per stap ook aangegeven waar deze in het boek specifiek aan de orde komt.

Methodisch
handelen

1

Stap 1: Oriënteren: verhelderen van de achtergrond en de doelstelling

Elk onderzoek begint met een soort vooronderzoek. Dit houdt een gedegen oriëntatie in op het praktijkprobleem dat om een oplossing vraagt. Vanuit de optiek van dit boek gaat het dan om een probleem uit de praktijk van het sociaal werk. Het woord 'probleem' heeft in dit verband een vrij algemene betekenis: het gaat niet per se om een knellende situatie; ook bijvoorbeeld de vraag hoe een intakeprocedure het best kan worden opgezet of wat er onder wijkbewoners leeft, valt hieronder.

Vooronderzoek

Probleem

Vragen die je als onderzoeker in deze fase zoal moet beantwoorden zijn: Wat heeft de opdrachtgever voor ogen? Wat is het doel van het onderzoek? Wat is het probleem precies? Hoe ziet het probleem eruit vanuit het perspectief van de cliënt, de organisatie en de maatschappij? Wat zegt de literatuur hierover? Wat heb ik zelf met dit onderwerp? Welke theorie is hier van toepassing? Welke ethische kanten zitten er aan een eventueel onderzoek?

Het gaat hier om een algemene, voorbereidende stap, waarin je in de breedte de zaak verkent en voorbereidt. Hierover gaat hoofdstuk 2.

Brede
verkenning

Stap 2: Scherp formuleren van de onderzoeksvraag

Een onderzoeksvraag is de vraag waar het onderzoek het antwoord op moet leveren. Het formuleren van de onderzoeksvraag is een halszaak omdat deze vraag leidend is voor de uitvoering van het onderzoek en daarmee de kwaliteit en de bruikbaarheid van de resultaten bepaalt. Als de onderzoeker zich voldoende heeft georiënteerd, is het tijd haarscherp onder woorden te brengen wat hij door zijn onderzoek precies te weten wil komen.

In deze fase gaat het om het toespitsen of richten van alles wat in de voorgaande stap breeduit verkend is. Wat daarbij komt kijken staat in hoofdstuk 3.

Toespitsen/
richten

Stap 3: Ontwikkelen van de onderzoeksopzet

In de volgende stap bedenkt de onderzoeker een plan om een antwoord te krijgen op zijn vraag. Het is nodig dat de loop van het onderzoek zo veel mogelijk vooraf is bedacht en gepland. Daarmee voorkom je dat fouten en onvoorzien omstandigheden het onderzoek verzieken en ondoordachte noodoplossingen voor onverwachte problemen de resultaten beïnvloeden. In het ideale geval is het plan zo opgezet dat de rest van het onderzoek als het ware een kwestie van 'alleen nog maar' afwikkelen is.

Vooraf

Dikwijls kun je voor het beantwoorden van een onderzoeksvraag verschillende wegen bewandelen. Stel dat je wilt onderzoeken of deelnemers aan een training in hun houding ten opzichte van hun beperking zijn veranderd. Je kunt dan een paar maanden na afloop van de training aan deelnemers

Verschillende
wegen

vragen in hoeverre ze vinden dat hun houding anders is geworden. Maar je kunt ook met een vragenlijst vóór de training proberen hun houding te meten en drie maanden na afloop opnieuw. Een derde mogelijkheid is mensen uit de omgeving van de deelnemers te vragen in hoeverre zij verandering hebben opgemerkt. De uiteindelijke keuze hiertussen hangt af van de onderzoeksvraag en van wat er uit de oriëntatie van stap 1 is gebleken. Bij de onderzoeksofzet hoort ook de keuze van degenen die je in je onderzoek betreft en de manier waarop de gegevens worden vergaard. Aan de onderzoeksofzet besteedt hoofdstuk 4 nadrukkelijk aandacht.

Stap 4: Verwerven van gegevens

Data

Als de onderzoeksofzet is vastgesteld volgt een periode waarin je als onderzoeker gegevens, ofwel data, verzamelt. Over drie specifieke methoden om gegevens te verwerven en de regels waaraan een onderzoeker zich daarbij dient te houden, gaan in dit boek drie hoofdstukken. Hoofdstuk 5 gaat over het afnemen van interviews. Dat is een methode die vooral veel wordt gebruikt in kwalitatief onderzoek. In hoofdstuk 6 staat hoe je observatie inzet als methode van gegevensverwerving. Tevens behandelt dat hoofdstuk – kort – de analyse van documenten, zoals dagboeken, tijdschriftartikelen, notulen en profielen op sociale media. Hoofdstuk 7 tot slot gaat in op een veelgebruikt middel voor het vergaren van gegevens: vragenlijsten. In deze drie hoofdstukken worden daarmee de onderzoeksinstrumenten behandeld die expliciet worden genoemd in het eerder genoemde Landelijk opleidingsdocument sociaal werk.

Landelijk
opleidings-
document

Stap 5: Verwerken en analyseren van gegevens

Conclusies

Als de nodige gegevens binnen zijn, moet je ze onder de loep nemen, sorteren, overzichtelijk samenvatten en rangschikken. Vervolgens wil je weten wat ze nu ‘zeggen’, ze moeten worden geïnterpreteerd en tot conclusies leiden: tot welk *antwoord* op de *onderzoeksvraag* kom je nu? Deze stap bestaat – met andere woorden – uit het verwerken en analyseren van gegevens. Daarop hebben vooral hoofdstuk 8 en 9 betrekking. Hoofdstuk 8 betreft de verwerking van kwalitatieve gegevens. In hoofdstuk 9 gaat het om kwantitatieve gegevens. Omdat daarbij *statistiek* van pas kan komen, behandelt dat hoofdstuk enkele eenvoudige statistische principes en begrippen.

Stap 6: Rapporteren

Terugkoppeling

Onderzoekers rapporteren hun resultaten doorgaans aan hun opdrachtgever, collega's of andere geïnteresseerden. Daarbij hoort ook de terugkoppeling naar de praktijksituatie. Daarin ligt immers het doel van het onderzoek. Hoe kan de praktijk met de nieuw verworven kennis en inzichten worden verbeterd?

Reflectie

Verder vindt reflectie plaats op het onderzoeksproces: hoe is het verlopen en wat zijn er de sterke en zwakke punten van? Wat zou een volgende keer beter of anders kunnen? Schieten de resultaten van het onderzoek tekort, dan zul je de onderzoeksvraag opnieuw formuleren of een andere onderzoeksofzet bedenken. Als het onderzoek wel aan de verwachtingen heeft voldaan, is het zaak er aanbevelingen en beslissingen voor in de praktijk aan te verbinden.

Nieuwe onderzoeksvragen

Het blijkt nogal eens dat de uitkomsten van onderzoek weer nieuwe onderzoeksvragen opwerpen die op een antwoord wachten. Dan kan er vervolgonderzoek plaatsvinden. Het lijkt misschien vreemd, maar ook juist veel

'mislukt' onderzoek is het publiceren waard: een ander kan zich de moeite van een dergelijk onderzoek besparen of proberen het op een andere manier wel te doen 'slagen'.

De opbouw van een presentatie of een schriftelijk verslag is geen specifiek methodologisch onderwerp. Onderzoeksrapportage is echter zo belangrijk, dat in hoofdstuk 10 een aantal specifieke punten met betrekking tot onderzoeksrapportage worden behandeld.

De onderzoekscyclus

Hiervoor bleek al dat onderzoek – of het resultaat ervan nu voldoet of niet – weer kan leiden tot verder of nieuw onderzoek. Onderzoek kan dus een cyclisch karakter hebben, omdat er na de rapportage een nieuwe eerste stap in het zicht komt, die van de oriëntatie. Figuur 1.1 toont deze *onderzoekscyclus*.

FIGUUR 1.1 De zes stappen in de onderzoekscyclus

Zo'n indeling in logisch op elkaar volgende onderzoeksstappen moet je wel serieus, maar niet al te strikt nemen. Een onderzoeksproces verloopt in het echt zelden volgens zulke af te bakenen stappen in die strikte volgorde. Als bijvoorbeeld tijdens het verwerken van de gegevens een onderzoeker erachter komt dat zijn onderzoeksvraag toch niet sluitend is geformuleerd, zal hij die bijstellen. Of hij komt er bij het op papier zetten van zijn bevindingen in de laatste stap achter dat hij in de oriënterende fase

Niet al te strikt

relevante literatuur over het hoofd heeft gezien. Hij gaat dan weer ‘terug’ naar stap 1, leest de betreffende literatuur en brengt de gevonden resultaten daarmee in verband. Evenzo lopen de meeste onderzoekers vanaf het begin van het onderzoek al min of meer vooruit op de rapportage door bijvoorbeeld hun theoretische bevindingen, overwegingen en keuzes meteen uitgebreid uit te schrijven.

In elkaar grijpende cycli

De onderzoekscyclus is van toepassing op een deel van het werk van de professional. Maar er zijn meer cycli die in het sociaal werk, en ook in andere vakgebieden, een rol spelen.

Interventie-cyclus

De *interventiecycclus* of *handelingscycclus* beschrijft in algemene termen de stappen in het professionele handelen van de aanmelding van de cliënt en probleemanalyse via onder meer implementatie tot en met de evaluatie van de interventie. Je spreekt hier ook wel van de *regulatieve cycclus*, maar dit begrip kan ook meer in het algemeen beslissingsprocessen betreffen, zoals het al dan niet openen van een nieuw filiaal van een winkel.

Regulatieve cycclus

Ontwerpcycclus

De *ontwerpcycclus* is van toepassing op de ontwikkeling van een nieuwe handelwijze of een andere innovatie. Dat kan gaan van een koffiezetapparaat tot een voorlichtingsmethode, van de inrichting van een ontvangstruimte tot een nieuwe manier van werken in een justitionele inrichting. Ook deze cycclus speelt dus een rol in het sociaal werk.

Deze cycli kennen veel dwarsverbanden, ze grijpen soms in elkaar. In de interventiecycclus zijn er fasen waarin nieuwe kennis en inzicht uit het veld nodig zijn. Daarvoor kan onderzoek het middel zijn. Sommigen zeggen zelfs dat in elke fase praktijkonderzoek aan de orde is. Hetzelfde geldt voor de ontwerpcycclus. Daarin geldt ook een probleemanalyse, en moeten bovendien in de verschillende stappen ideeën, alternatieven en prototypen worden getest en geëvalueerd. De onderzoekscyclus kan dus deel uitmaken van een of meerdere stappen in andere cycli. Binnen zo'n stap wordt dan weer de onderzoekscyclus doorlopen.

Het proces van de onderzoeker persoonlijk

Het onderzoeksproces is hier nogal zakelijk beschreven. Als onderzoeker maak je natuurlijk ook zélf een proces door. Dat is een leerproces: door een onderzoek steek je ook zelf een hoop op. Maar het is ook een proces van zoeken, denken, vallen en opstaan. Elke onderzoeker, ook degene met ervaring, vraagt zich gaande de rit wel minstens één keer af of het nog ooit goed komt. Je weet niet meer hoe het verder moet, kunt de zaak niet meer overzien, mensen werken niet zo mee als je hoopte, je ontdekt fouten (wat op zich een heel goed teken is!) of kunt in de brij van gegevens en ideeën geen structuur meer ontdekken. Zulke dipjes horen erbij!

Leerproces

Niet meer overzien

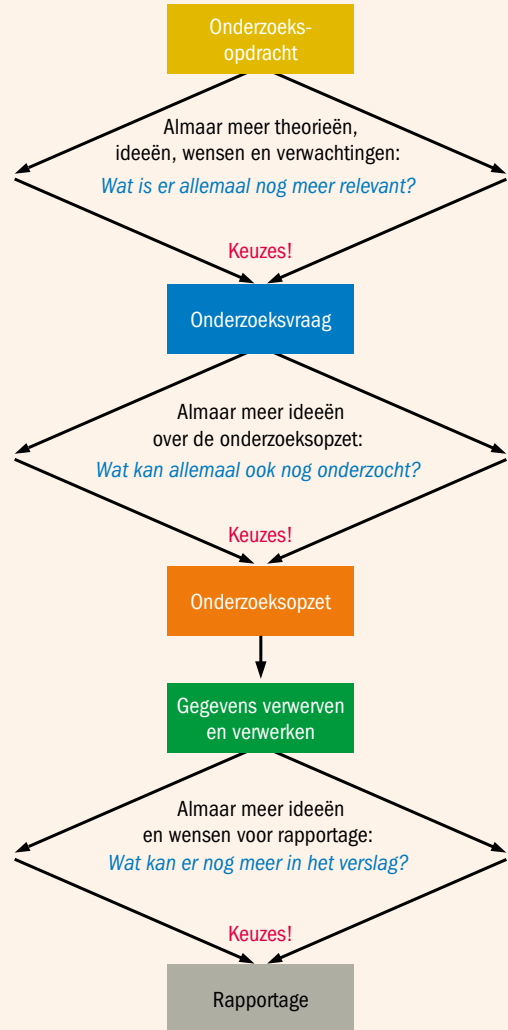
Dipjes

Attitude

Daarom vraagt het doen van onderzoek, naast methodologische kennis en ervaring, ook een zekere attitude: nieuwsgierigheid, doorzettingsvermogen, het kunnen omgaan met onverwachte situaties en met stress enzovoort. Laat je niet ontmoedigen, het komt bijna altijd weer goed en veel problemen blijken opeens bijna uit zichzelf weer te verdwijnen.

'Uitdijen en indikken'

Als onderzoeker kom je geregeld in een toestand terecht waarin er zo veel ideeën zijn verzameld en er zo veel mogelijkheden zijn, dat je er bijna in verdrinkt. Als je denkt dat het nooit meer in orde komt, wordt het tijd tevreden te zijn met wat er is en in overleg met de opdrachtgever een verantwoorde keuze te maken. Dit afwisselend divergeren en convergeren van informatie wordt wel eens een proces van 'uitdijen en indikken' genoemd. De tekening laat zien waar dit zich met name afspeelt.

1.8 Een interessante onderzoeksopdracht voor je studie verwerven

Wie al als beroepskracht in het veld werkt, kan af en toe een te onderzoeken probleem tegenkomen. Voor wie een baan heeft bij een onderzoeks- of adviesbureau, zal dat zelfs aan de orde van de dag zijn. Deze paragraaf richt zich niet op hen, maar op studenten die, groepsgewijs of alleen, een project willen uitvoeren of aan hun afstudeeronderzoek toe zijn.

Soms bestaat er via de opleiding al een aanbod van vragen uit het veld.

Dat is makkelijk, al moet je er dan nog wel succesvol op solliciteren. Vaak

Zelf zoeken

is het echter nodig of wenselijk om zelf op zoek te gaan. Wie zelf zoekt, vergroot de kans op een onderzoek waarin zijn eigen interesse wordt bevredigd. Ook omdat het onderwerp, het resultaat en de gelegde contacten van een afstudeeronderzoek een belangrijke rol spelen in je verdere loopbaan, is het verstandig zo veel mogelijk zelf de regie te nemen.

Om duidelijk te maken hoe je het beter niet kunt aanpakken, toont figuur 1.2 een fictief mailtje dat is samengesteld uit de inhoud van werkelijk verzuurde mails.

FIGUUR 1.2 Een opdracht verwerven: zo lukt het níét!

Hallo,

Ik ben Joyce. Voor mijn opleiding moet ik een onderzoek uitvoeren in het sociaal werk. Hebt u nog een leuke opdracht voor me? **In de bijlage staat welke eisen de school stelt aan zo'n opdracht.**

Op 14 juni moet het verslag ingeleverd en omdat ik begin die maand al op vakantie ga, is er dus wel haast. Maar de komende maanden kan ik elke maandag de hele dag en woensdag (tot vier uur) en donderdag aan de opdracht. De andere dagen werk ik.

Kun je mij aangeven welke begeleiding er is en de vergoeding?
Op mijn Facebook-account vindt je meer informatie over wat ik doe en wat mijn hobby's zijn.

Ik hoor van je,

Joyce

Facebook: [...]

De potentiële opdrachtgever moet wel erg omhoog zitten als hij hierop in wil gaan. Die voelt zich vast niet aangesproken. Het is duidelijk dat Joyce er weinig zin in heeft, de geadresseerde als een nummer beschouwt en weinig voor een opdracht over heeft. Waarschijnlijk krijgt ze geen reactie. Zij had dan ook beter de volgende adviezen kunnen volgen.

Adviezen

- Maak duidelijk dat je niet móét, maar dat je graag wílt.
- Zoek vooraf uit wie bij de betreffende organisatie de meest geschikte persoon is om te benaderen en bel, mail of schrijf deze persoonlijk, met naam.
- Zoek vooraf uit wat de organisatie biedt, hoe deze werkt enzovoort. Haal daar de voor jou belangrijke punten uit en benoem die.
- Zorg dat je wat hebt te bieden in plaats van alleen maar te ontvangen.
- Probeer te bedenken wat voor de opdrachtgever een aantrekkelijk, nuttig of interessant onderzoek zou kunnen zijn. Maar leg er noch jezelf, noch de opdrachtgever op vast.
- Doe zo veel mogelijk zelf het werk: jij neemt contact op (tenzij de geadresseerde dat anders wil), jij zoekt de relevante zaken uit, jij selecteert informatie.

- Wees liever iets te beleefd dan te vrijmoedig (en wees later liever een beetje te goed gekleed of verzorgd dan een beetje te slordig).
- Toon je bescheiden over wat je bent en kunt (zonder jezelf naar beneden te halen natuurlijk).
- Zorg dat alles in orde is: taalfouten eruit, stijlfouten eruit, geen achterhaalde teksten, data of gegevens uit eerdere mails laten staan, gelijke vormgeving enzovoort. Laat een kritische kennis meelesen.
- Ga (nog) niet te veel in op praktische regelzaken.

Figuur 1.3 toont een mogelijke opzet van een brief of e-mail waarin deze adviezen ter harte zijn genomen. (Hier en daar zijn daarbij tekststukken weg- of opengelaten; gemarkeerd met rechte haken: [...].)

FIGUUR 1.3 Een opdracht verwerven: zo lukt het misschien wel

Geachte mevrouw De Jong,

Nu ik na bijna drie en een half jaar de afstudeerfase van mijn opleiding [X] aan hogeschool [Y] inga, vind ik het mooi dat ik in de praktijk mag gaan toepassen wat ik geleerd heb.

In de loop van mijn studie, maar ook in mijn bijbaan, ben ik geregeld in contact geweest met [...], waardoor mijn belangstelling en betrokkenheid bij [...] steeds zijn toegenomen. Vandaar dat ik zo vrij ben u aan te schrijven. Wat mij bijzonder aan [organisatie Z] aanspreekt is dat u niet uitgaat van de beperkingen, maar van de mogelijkheden die de doelgroep heeft. Met, naar ik begrijp, goede resultaten. Naar mijn mening is het erg belangrijk dat we in dit veld [...].

Mijn vraag aan u is of ik een keer met u mag spreken over de mogelijkheid mijn afstudeeronderzoek voor [Z] uit te voeren. De opdracht kan nog alle kanten op. Zo zou ik bijvoorbeeld de tevredenheid van ouders kunnen onderzoeken om op grond daarvan aanbevelingen te doen. Een ander idee is het opzetten van een training 'opkomen voor jezelf', specifiek voor de groep [A]. Graag wissel ik met u van gedachten over andere mogelijke onderwerpen die voor [Z] van belang zijn.

De officiële afstudeerperiode loopt van [...] tot [...], maar omdat ik geen studieachterstand heb kan ik desgewenst al twee weken eerder beginnen. Ik ben in die periode in principe voltijd beschikbaar; met de leidinggevende van mijn bijbaan heb ik hierover goede afspraken gemaakt.

Ik hoop dat mijn [brief/mail] uw belangstelling heeft gewekt, en u mij een keer wilt ontvangen voor een gesprek. Volgende week probeer ik u daartoe te bellen op nummer [...]. Mocht u op een andere wijze contact willen hebben, dan hoor ik dat graag.

Met hartelijke groet en vriendelijke dank,

Joyce ter Wolde

